

PRZESTRZEŃ ZRÓŻNICOWANA
JĘZYKOWO
KULTUROWO I SPOŁECZNIE

MIASTO

pod red. Małgorzaty Święcickiej
i Moniki Peplińskiej

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU WROCŁAWSKIEGO

Spis treści

<i>Monika Peplińska</i> Słowo wstępne	9
I. WPROWADZENIE	
<i>Mariola Walczak-Mikołajczakowa, Aleksander Wojciech Mikołajczak</i> Transport wody w starożytnym Rzymie w świetle literatur i języków	15
<i>Ewa Sławkowa</i> Nazwy środków transportu miejskiego w językach europejskich	25
<i>Małgorzata Witaszek-Samborska</i> Transport miejski w świetle leksykografii i wyników badania ankietowego	37
<i>Bogdan Walczak</i> Archetypowy środek transportu: wóz	52
II. TRANSPORT W JĘZYKU I ŚWIADOMOŚCI JĘZYKOWEJ	
<i>Halina Pelcowa</i> Dawny transport miejski i wiejski we współczesnej interpretacji mieszkańców wsi	65
<i>Ewa Rogowska-Cybulska</i> „Nazwy przecież muszą być. Nie da się jeździć w czystej przestrzeni...”. Motyw transportu i komunikacji w etymologiach ludowych polskich toponimów	75
<i>Mirosława Wronkowska-Dimitrowa</i> Transport wodny w dawnych wiekach (w świetle danych słownikowych i w obrazie literackim z XVI wieku)	96
<i>Magdalena Jurewicz-Nowak</i> Zmiany znaczeniowe w polu semantycznym staropolskich nazw środków transportu	107
<i>Piotr Tomasiak</i> Nieoficjalne nazwy serii pojazdów komunikacji miejskiej – ich miejsce i funkcja w języku	124

III. TRANSPORT W TEKSTACH KULTURY

Maciej Adamski

- Pisarz a samochód – od dyskursu fascynacji motoryzacyjnych
Stanisława Lema i Sławomira Mrożka do ostracyzmu nad Szczepanem
Twardochem, ambasadorem marki samochodów Mercedes-Benz 135

Maria Bauchrowicz-Tocka

- Transport Łomży na łamach prasy łomżyńskiej okresu międzywojennego ... 147

Magdalena Czachorowska

- Leksyka związana z transportem w twórczości Bolesława Prusa 163

Andrzej S. Dyzak

- Językowy obraz transportu miejskiego w Bydgoszczy
z I połowy XX wieku (na podstawie *Mostu Królowej Jadwigi*
Jerzego Sulimy-Kamińskiego) 175

Michał Dziedzic

- Kultura samochodowa w polskiej poezji najnowszej 195

Monika Gabryś-Sławińska

- Transport miejski na łamach „Tygodnika Ilustrowanego”
w latach 1918-1928 (rekonesans) 209

Mariusz Guzek

- Jak i po co przewozić po okupowanej Pradze pijanego Niemca?
Przypadek filmu *Nikt nic nie wie* Josefa Macha 241

Sylvia Iglewska

- Transport w przysłowiach i wyrażeniach przysłowiowych polskich 256

Danuta Jastrzębska-Golonka

- Transport jako jeden z elementów kreujących kulturową
przestrzeń miasta w powieści Doroty Terakowskiej *Ono* 264

Piotr Kulpa

- Rowerowa przejażdżka w mieście i na wsi
w wybranych utworach literatury polskiej przełomu XIX i XX wieku 281

Leonarda Mariak

- Środki transportu w listach prywatnych Henryka Sienkiewicza 289

Iwona Pałucka-Czerniak

- Znaczenie i kontekst użycia leksemów nazywających ruch
i przemieszczanie się w księdze cechowej z XVIII wieku 309

Monika Peplińska

- O jakich środkach transportu mówi się
w przewodniku po Bydgoszczy (rekonesans) 326

Anna Piotrowicz

- Językowy wizerunek środków transportu w Poznaniu w czasach dobrych
i złych (w świetle powieści *Ciemnia* Bogusławy Latawiec) 339

Agnieszka Rypel

- Co jeździło, pływało i latało w Bydgoszczy w przełomowym roku 1920.
 Obraz środków transportu na podstawie „Dziennika Bydgoskiego” 358

Adrianna Seniów

- Funkcja opisów środków transportu w językowej kreacji
 przestrzeni miejskiej – na przykładzie wierszy Juliana Tuwima 378

Katarzyna Sobolewska

- Żeromski i automobile. Rozwój transportu miejskiego a język pisarza 392

Jowita Żurawska-Chaszczeńska

- Nazwy środków transportu jako element kreacji świata
 w prozie Józefa Korzeniowskiego (na wybranych przykładach) 406

IV VARIA*Marek Cybulski, Ewa Rogowska-Cybulska*

- Kartuskie nazwy ulic jako nośnik pamięci zbiorowej 427

Henryk Duszyński-Karabasz

- Księgi metrykalne parafii prawosławnych na Kujawach
 i ziemi dobrzyńskiej z przełomu XIX i XX wieku
 jako źródło badań socjonomastycznych 437

Słowo wstępne

Miasto – przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie jest serią wydawniczą ukazującą się w Bydgoszczy od 2006 roku. Zaproponowana w 2006 roku dyskusja na temat językowo-kulturowego funkcjonowania przestrzeni miejskiej (z czasem również wiejskiej) okazała się niezwykle atrakcyjna i inspirująca, skoro do rąk czytelników oddajemy już tom szósty. Swoje wypowiedzi badacze (językoznawcy, literaturoznawcy, kulturoznawcy) koncentrują wokół określonego, od drugiego tomu, szczegółowego tematu badawczego. W poszczególnych monografiach (2006, 2008, 2011, 2012, 2014) zamieszcza się rozważania zarówno o charakterze metodologiczno-teoretycznym, jak i wyniki szczegółowych prac materiałowych, w których podejmuje się różnorodne kwestie dotyczące funkcjonowania przestrzeni miejskiej i wiejskiej, m.in.: miejskiej polszczyzny mówionej, frazeologii miejskiej, gwary miejskiej, miejskiej antroponimii i toponimii, kreacji języka mieszkańców miast, językowego obrazu miasta i jego mieszkańców wraz z ich stereotypami.

W kontekście dotychczasowych rozważań nad różnorodnością sposobów ujmowania przestrzeni urbanistycznej oczywistą konsekwencją okazała się szeroko pomyślana kategoria *transportu* (również transportu na wsi), którą należy traktować jako nieodłączny element przestrzeni zabudowanej, zagospodarowanej przez człowieka. Prezentowana monografia, której szczegółowy problem badawczy brzmi *Transport miejski w języku i kulturze* – obszerna, w jej skład wchodzi bowiem 29 artykułów, i wieloaspektowa – z jednej strony stanowi kontynuację rozważań podjętych w tomie pierwszym (i w tomach kolejnych), z drugiej zaś dobrze wpisuje się w koncepcję serii jako całości. Publikację wyróżnia zróżnicowanie chronologiczne, funkcjonalne czy genologiczne tekstów kultury, analizowanych w nurcie najnowszych osiągnięć lingwistyki, literaturoznawstwa, kulturoznawstwa czy filmoznawstwa. Szczegółowe zagadnienie badawcze podjęte w tomie szóstym oraz sposób jego rozumienia i realizacji zdecydowały o układzie przyjętym w prezentowanej monografii, obejmującej cztery części: **I. Wprowadzenie**, **II. Transport w języku i świadomości językowej**, **III. Transport w tekstach kultury** oraz **IV. Varia**.

We *Wprowadzeniu* zamieszcza się cztery szkice, w których ujmuje się kwestię transportu z ogólniejszej, niekiedy odległej, perspektywy. Proponowane w tej części szersze ujęcie dyskutowanej kategorii pozwala spojrzeć na *transport* jako na zjawisko wielopłaszczyznowe, o bogatej historii i wielowiekowej tradycji. W tekście autorstwa Aleksandra Wojciecha Mikołajczaka oraz Marioli Walczak-Mikołajczakowej przybliża się zagadnienie transportu wody w starożytnym Rzymie na materiale rozmaitych literatur i języków. Z kolei Ewa Sławkowska podejmuje temat nazw środków transportu miejskiego w językach europejskich, zaś Małgorzata Witaszek-Samborska omawia kwestię transportu miejskiego w świetle danych leksykograficznych oraz ankietowych. Wreszcie w szkicu Bogdana Walczaka referuje się pojęcie *wozu* jako archetypowego środka transportu. Proponowane w tym dziale artykuły stanowią znakomite tło do prowadzonych w dalszej części szczegółowych rozważań.

W rozdziale *Transport w języku i świadomości językowej*, obejmującym pięć szkiców, autorzy zasadniczo rozważają kategorię transportu zarówno miejskiego, jak i wiejskiego w świetle faktów językowych tak z perspektywy historycznej, jak i współczesnej. Refleksje diachroniczne prowadzi Mirosława Wronkowska-Dimitrowa i Magdalena Jurewicz-Nowak. O motywie transportu i komunikacji z perspektywy ludowej i w świadomości mieszkańców wsi ciekawie i bogato dyskutują Halina Pelcowa oraz Ewa Rogowska-Cybulska, zaś na temat nieoficjalnych nazw serii pojazdów komunikacji miejskiej pisze Piotr Tomasik.

Kategoria *transportu* niezwykle różnorodnie przejawia się w rozmaitych tekstach kultury, w których mamy do czynienia z różnymi profilami, odcieniami i spojrzeniami na dyskutowane zagadnienie. Tak uogólniona myśl znajduje swój wyraz w licznych (osiemnastu) artykułach ujętych w części *Transport w tekstach kultury*. Badacze szczegółowo przyglądają się funkcjonowaniu motywu *transportu* w przestrzeni miejskiej (lub/i wiejskiej) z różnych perspektyw, charakteryzując rozmaite typy dyskursu. Pojawiają się więc w tej części wnikliwe analizy wybranych tekstów literackich lub ich fragmentów (por. szkice Macieja Adamskiego, Magdaleny Czachorowskiej, Andrzeja S. Dyszaka, Michała Dziedzica, Danuty Jastrzębskiej-Golonki, Piotra Kulpy, Leonardy Mariak, Anny Piotrowicz, Adrianny Seniów, Katarzyny Sobolewskiej, Jowity Żurawskiej-Chaszczyńskiej), publicystycznych (por. artykuły Marii Bauchrowicz-Tockiej, Moniki Gabryś-Sławińskiej, Agnieszki Rypel), filmowych (por. tekst Mariusza Guzka). Analizie i klasyfikacji zostają również poddane paremia polskie z komponentem *transport* (por. szkic Sylwii Iglewskiej) oraz tekst przewodnika po mieście (por. pracę Moniki Peplińskiej).

Z kolei o znaczeniu i kontekście użycia leksemów nazywających ruch i przemieszczanie się w księdze cechowej z XVIII wieku pisze w swoim artykule Iwona Pałucka-Czeriak.

W ostatnim dziale zamieszczono dwa szkice różne, nawiązujące do dwu ważnych problemów badawczych, podejmowanych już w poprzednich tomach serii. Niezwykle cenne i inspirujące okazują się wątki onomastyczne oraz badania socjoonomastyczne. Na te tematy piszą Ewa Rogowska-Cybulska i Marek Cybulski (o kartuskich nazwach ulic jako szczególnym rodzaju pamięci zbiorowej) oraz Henryk Duszyński-Karabas, który w swojej pracy przekonuje, iż księgi metrykalne z przełomu XIX i XX wieku mogą stanowić źródło badań z pogranicza socjologii i onomastyki.

Tom szósty stanowi kolejne potwierdzenie zainteresowania językowo-kulturowo-społeczną przestrzenią miasta. Jak dowodzi powyższy przegląd, zaproponowany w niniejszej monografii sposób postrzegania przestrzeni miasta przez pryzmat tak ważnej i naturalnej dla niej kategorii *transportu* jest to temat ważny i nośny. Autorzy szkiców zamieszczonych w niniejszej publikacji sygnalizują nie tylko duże zainteresowanie daną tematyką, ale także konieczność kontynuowania prowadzonych badań. W tym przekonaniu utwierdzają nie tylko głosy wybitnych badaczy problematyki miejskiej, ale również głosy badaczy młodych, debiutujących w tomie *Miasto 6*. Co szczególnie cieszy, to fakt, iż „miejski” temat integruje badaczy z różnych ośrodków naukowych, jest okazją do wymiany myśli tak dojrzałych, jak i młodych naukowców, co z pewnością zaowocuje kolejnymi monografiami z cyklu *Miasto – przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie*.

Tom szósty, tak samo jak poprzednie, kierujemy nie tylko do środowisk naukowych. Wśród potencjalnych czytelników zawsze są po prostu mieszkańcy miast, wrażliwi na ich piękno, zachodzące w nich przemiany. Dla nich urbanistyczna przestrzeń jest naturalnym środowiskiem, w którym funkcjonują na co dzień.

Monika Peplińska

Bydgoszcz, w lipcu 2016 roku